

İdealizm ve Kant'ın Uzam Görüşü

Özet

Modern felsefenin temel çıkmazlarından bir tanesi, *bilen* öznenin kendisinden bağımsız nesnel bir dünyayı haklılandırma çabası sürecinde ortaya çıkar. Descartes'tan başlayarak öznenin bilinç içeriğinden hareket eden modern felsefe kendisini çoğunlukla, Hume ve Berkeley'in de göstermiş olduğu gibi, idealizm ve solipsizm "batağına" saplanmış bulur. Kant, ortaya koymuş olduğu fenomen ve *kendinde-şey* arasındaki ayırım ile modern felsefenin çıkmazına bir çözüm üretme iddiasındadır. Ne var ki, temelde modern felsefenin varsayımlarından kurtulamayan Kant'ın kuramı da bu sebeple idealizm ve solipsizm tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu makalenin amacı Kant'ın uzam görüşünden hareketle, onun idealizm karşısındaki konumunu değerlendirmektir.

Anahtar Sözcükler

Kant, Uzam, Fenomen, Kendinde-şey, İdealizm.

İdealism and Kant's Conception of Space

Abstract

One of the basic deadlocks of modern philosophy emerges during the attempt of the *knowing* subject who tries to justify an objective world which is independent of him. Starting with Descartes, modern philosophy which moves from the content of subject's consciousness finds itself generally, as shown by Berkeley and Hume, stuck "in the marsh" of solipsism and idealism. With the distinction between the phenomenon and the *thing-in-itself*, Kant claims to produce a solution for the deadlock of modern philosophy. But, Kant's theory which fundamentally can not escape the conjectures of modern philosophy, for this reason finds itself encountering with the danger of solipsism and idealism. The purpose of this paper is to evaluate Kant's position against idealism, by means of his conception of space.

Key Words

Kant, Space, Phenomenon, Thing-in-itself, Idealism.

¹ Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

Giriş

Şüphe içermeyen yegâne zemin olarak öznenin bilincini, yani *cogitoyu* işaret eden Descartes, böylece öznenin gerçeklikle (dış dünyayla) olan bağlantısını sallantılı hale getirerek felsefenin en temel problemlerinden birisini modern felsefeye sokmuştur: Bilen özne nasıl olup da kendisinden bağımsız bir gerçekliği meşru kılabilir? Özne temelinde şekillenen modern felsefenin belki de en büyük kamburlarından birisi, gerçeğin özneye baştan sona *dolaylı* hale getirilmesi ve bu yüzden de ona yabancılaştırılmasıdır. Schopenhauer'ın da çok doğru bir şekilde yorumlamış olduğu gibi, modern felsefenin sorunu *dolaylılıktır* (Schopenhauer 2000; I, 5). Bu sorunun kaynağı ise kuşkusuz Descartes'tır.

Dolaysız olarak bilinebilecek yegâne şeyin kendi varoluşumuz olduğunu gösteren Descartes, bunun dışındaki her şeyin ancak temsiller, ideler vasıtasıyla *dolaylı* bir şekilde bilindiğini düşünür. Ne var ki, öznenin zihninde yer alan bu temsillerin, idelerin kendisinden bağımsız olan şeylere gerçekten uyup uymadığı meselesi ciddi bir takım şüpheler içermek durumunda kalır. Dahası bu idelerin nedeni olarak öznenin bağımsız bir nesne ileri sürmek aslında şüpheciliği daha güçlü bir şekilde davet etmek anlamına gelir. Özne kendi zihin içeriğinden hareket ettiği ve dış dünyaya ilişkin bilgisi *dolaylı* olduğu müddetçe, kendisinden bağımsız bir dış dünyanın varlığı kaçınılmaz bir şekilde sallantılı hale gelir. Dolayısıyla özne ile gerçeklik arasında yer alan bu ideler; ideal (zihinsel) dünya ile real dünya arasında kapanması pek de kolay olmayan derin bir uçurum açar. Bu anlamda modern felsefe ile birlikte kendisini yoğun bir şekilde gösteren bu temsil problemi, felsefesini *cogito* üzerinde yükselten her yaklaşımı ve kuramı şüpheciliğe sevk eder. Modern felsefe çizgisinde yer alan düşünürler bu anlamda, kapanmaz gibi görünen özne ile dış dünya arasındaki boşluğun üstesinden gelebilmek için oldukça fazla çaba sarf etmişlerdir.

Descartes *Tanrıyı*, Spinoza *tek tözü* ve Leibniz de önceden kurulmuş uyum öğretisini ileri sürerek bu boşluğu kapatmaya çalışır, ancak modern felsefenin gidişatına bakıldığında özellikle önce Berkeley, sonra da Hume ile birlikte bu problemin idealizm doğrultusunda çözümlendiği görülmektedir, yani modern felsefe en nihayetinde öznenin bilincinde sıkışıp kalmak gibi bir tehlike ile karşı karşıya kalmıştır. Buna göre Berkeley güçlü idealist duruşuyla bir *nesne* ile o nesnenin *tasarımı* arasında hiçbir ayırım yapılamayacağını vurgulayarak bütün bir varlık alanını insanın algısına indirger ve böylece aslında Descartes tarafından yapılan ayırımı özne lehine çözümlenerek ortadan kaldırır. Dış dünya öznenin yola çıkılarak tahsis edilmez çünkü Berkeley'e göre uzam ve uzamda yer alan bütün nesnelere ancak öznenin bir algısı olarak var olabilirler. Dolayısıyla sadece öznenin bakış açısından yola çıkılırsa hakiki anlamda bir "dış"tan söz edilemez. Dış dünyayı kanıtlayacak yegâne otorite ona göre sadece sürekli ve kesintisiz bir algıya sahip olan *tanrı* olabilir. Ancak tıpkı Descartes'ta olduğu gibi Berkeley'de de tanrının *sallantılı* rolü ortadan kaldırıldığında felsefenin elinde kalan yegâne sonuç idealizm olur. Bu sonucu bütünüyle kabul eder gibi görünen Hume, idealizmin teorik açıdan hiçbir şekilde çürütülemeyeceğini onaylayarak, bilgiye ve özellikle de dış dünyanın bilgisine yönelik iddiaların bütünüyle psikolojik bir analizle açıklanabileceğini vurgular. Ona göre bilgi denilen edim insanın alışkanlığından başka bir şey değildir. Özne dış dünyanın varlığına sadece bir alışkanlık, yani psikolojik olan bir takım süreçlerin sonucunda inanır. Kısaca, Hume teorik olarak, özneye dışsal ve

bağımsız bir nesnenin, öznedeki bir tasarıma neden oluşunu kanıtlamanın mümkün olmadığını düşünür.

Bu anlamda özellikle Kant'ın girişimi, modern felsefe çizgisinde ve geleneğinde büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü Kant, modern felsefenin bağrında yatan sorunu kökten çözdüğüne inanmaktadır. *Uzam* ve *zaman* üzerine söyledikleri ile Kant; gerçekliği öznenin algısına indirgeyen ve adeta özne yoksa nesne de olamaz diyen idealizm düşüncesinin üstesinden geldiğine inanır. Ne var ki, Kant'ın tüm bu çabasına rağmen *Saf Aklın Eleştirisi*'nin ilk basımı sonrası çıkan değerlendirme yazılarında dile getirilen durum Kant'ın idealist bir düşünür olduğu yönündedir. Bu değerlendirmelerden hiç de memnun olmayan Kant kitabının ikinci basımında "İdealizmin Çürütülmesi" adlı bir başlık ekler ve birçok bölümde kendisinin Berkeley'ci ve Descartes'çı idealizmden olabildiğince uzak olduğunu ileri sürer. Aynı durum *Prolegomena* için de geçerlidir. Orada da Kant ısrarla idealist bir düşünür olmadığını ve dış dünyanın varlığını yadsımadığını anlatmaya çalışır.

Kant'a kendi çağında ve günümüzde de yakıştırılan idealizm düşüncesinin yerinde olup olmadığını ortaya koyabilmek için her şeyden önce onun uzam ve zamana ilişkin düşünceleri değerlendirilecektir. Çünkü Kant'a yönelik ortaya konulan idealizm suçlamasının en önemli sebeplerinden birisi Kant'ın uzam ve zaman hakkında ileri sürdüğü düşüncelerdir. Kant'çı uzam ve zamanın neliği belirtildikten sonra, onun kendisini idealizm karşısında savunduğu pasajlar göz önünde bulundurularak idealizm suçlamasının haklı olup olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Kısaca bu makalenin amacı, Kant'ın, modern felsefenin en önemli problemlerinden biri olan dış dünyanın neliğine ve bilgisine ilişkin sorunu köklü bir biçimde çözüp çözemediğini tartışmak ve kendisine yöneltilen idealizm suçlamalarının yerinde olup olmadığına ilişkin bir bakış açısı sunmaktır.

1. Uzam

Bu makale Kant'ın eleştirel dönemdeki uzam ve zaman kavrayışını göz önünde bulunduracaktır. Çünkü Kant'ın kendisi de zaten meşhur Kopernik devrimini eleştirel dönemde hayata geçirdiğine inanır. Eleştirel dönemin ilk eseri genellikle *Saf Aklın Eleştirisi* olarak kabul edilse de aslında Kant bu dönemdeki düşüncelerini 1770 yılında savunduğu "*Duyulur Dünya ve Düşünüldür Dünya'nın Formu ve İlkeleri Üzerine*" adlı doçentlik tezinde şekillendirmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren Kant ısrarlı bir şekilde uzam ve zamanın *idealliği* üzerinde durmaya başlar. Kant daha o eserinde uzam ve zamanın ancak nesnelere *görüşüne* (*Anschauung*), yani duyulur dünyaya ait iki form olarak var olabileceğini ve kesinlikle *kendinde-şey* (*Ding an sich*) olarak var olanlara uygulanamayacağını iddia eder. Burada esas olarak Kant'ın uzam düşüncesi ele alınacaktır, çünkü birçok düşünürün göre Kant'ın uzam görüşü onu idealizme götürmüştür. Kant ilk olarak doçentlik tezinde ve sonrasında *Saf Aklın Eleştirisi*'nde uzama ilişkin şu önemli tespitlerde bulunur:

1. Uzam dış deneyimle elde edilen deneysel bir kavram değildir (Kant 1992a: B38). Uzam kavramı dış duyum tarafından soyutlanarak elde edilmemiştir (Kant 1992b: 396). Bu iki önerme ile Kant kendisini her şeyden önce empirist gelenekten ayırmaya çalışır. Ona göre uzam empiristlerin iddia ettiği gibi deneyimlenen bir şey değildir.

Dolayısıyla uzam düşüncesine deneyimlediklerimizi soyutlayarak ulaşamayız. Kant'ın iddiası şudur: Duyum uzamdan mantıksal olarak önce gelmez. Tam tersine uzam formunun kendisi duyumdan önce bulunması gerekir. Uzam, deneyimle mümkün olan bir şey değildir. Tam tersine uzam her deneyimin olanaklı olmasını sağlayan vazgeçilmez bir koşuldur. Burada Kant'ın uzamın *a posteriori* bir doğaya sahip olduğunu söyleyen Locke karşıtı bir tavır aldığını görüyoruz (Burnham-Young 2007: 42).

2. Uzam bütün dış duyumun temelini oluşturan zorunlu *a priori* bir tasarımdır. (Kant 1992a: A24). Çünkü nesnelere arınmış boş bir uzam düşünememize rağmen, uzamsız hiçbir nesneyi düşünememekteyiz. Bu durum bize uzamın zorunlu olan doğasını göstermektedir. Demek ki uzam *a priori* olan, yani deneyimden türemeyen ve deneyimin koşulunu oluşturan zorunlu bir tasarımdır. Böylece Kant uzamın aşkınsal bir role sahip olduğunu gösterdiğini düşünür.

3. Uzam; çıkarımsal ya da denildiği gibi genel olarak şeyler arasındaki ilişkinin genel kavramı değildir, fakat saf bir görüdür (Anschauung) (Kant 1992a: A25). Kant burada güçlü bir şekilde Leibniz'in uzam anlayışını eleştirmektedir. Çünkü Kant'a göre Leibniz, uzamın ancak nesnelere arasındaki ilişkide ortaya çıkan bir şey olduğunu düşünür (Janiak 2009). Yani bu ilişkiler ortadan kalktığında Leibniz uzamın da var olmayacağını ileri sürer. Uzamın bu şekilde nesnelere arasındaki ilişkiye indirgenmesi ve nesnelere tabi kılınması Kant'ın kabul edeceği bir şey değildir. Uzam Kant'a göre tüm bu ilişkileri mümkün kılan saf bir görüdür. Dahası uzam nesnelere arasındaki ilişkilerin bir toplamı da değildir. Bu ilişkilerden çıkarsanan uzamlarla genel bir uzam kavramına ulaşamayız. Zaten uzamın kendisi yekpare ve tektir, parçalara sahip değildir, bu anlamda da bölünemez. Uzam söz konusu olduğunda görüldüğü üzere Kant hem rasyonalist hem de empirist kuramdan uzak durmaya çalışır. Doğru bir uzam ve zaman kavramına erişebilmek için en önemli dayanak noktası Kant'a göre *fenomen* ile *kendinde-şey* arasındaki ayrım olmalıdır. Oysa bu ayrım ona göre hiç dikkate alınmamıştır.

Kant'a göre işte bu anlamda modern felsefenin temel sorunu *fenomen* ile *kendinde-şey* arasındaki ayrımı görememesidir. Hem rasyonalist hem empirist gelenek Kant'ın gözünde uzamı her zaman şeylerin kendileri ile bir ilişkiye sokmuştur. Bu ise hem teorik açmazlara hem de Berkeley ve Hume'da olduğu gibi solipsist bir idealizme yol açmıştır. Oysa uzam Kant'a göre sadece nesnelere görünüşleri ile ilgilidir, *kendinde-şey* olan nesnelere değil (Kant 1992a: A26/B42). Uzam herhangi bir *kendinde-şey* özelliğini temsil etmez. Uzam bu anlamda dış duyumun tüm görünüşlerinin formundan başka bir şey değildir. Uzam, bu haliyle sadece ve sadece özne için olanaklı olan deneyim ile sınırlıdır.

Toparlayacak olursak Kant uzamın; nesnelere görünüşü için *a priori* zorunlu bir form olduğunu ileri sürer. Deneyimden çıkarsanamayan ve dolayısıyla *a posteriori* olmayan uzam tasarımı, tam tersine deneyimin kendisini ve dolayısıyla da bilgiyi mümkün kılan aşkınsal bir unsur olmak durumundadır. Dahası uzam *a priori* bir form olarak sadece deneyim ile sınırlıdır. Deneyim ötesinde herhangi bir şeye, nesnelere kendilerine uygulanamaz bir formdur. Bu şu anlama gelir: Uzamda görülenler *kendinde-şey* değil ancak uzam formu altında "bizim için var olan" nesnelere görünüşleridir. İşte uzam, bu görünüşlerin özne tarafından görülmesini, deneyimlenmesini sağlayan *a priori* ve zorunlu formdur. Bu anlamda Kant uzamın aşkınsal rolüne dikkat çeker ve böylece

bilgi için en azından deneyimden türetilmeyen *a priori* bir unsur bulunduğunu ileri sürer. Bu ise Kant'ın empirizmden tamamen koptuğunu ve bilgide deneyim öncesi bir takım öğelerin varlığına yöneldiği anlamına gelir.

Peki, Kant'ın idealizm çıkmazına düştüğünü iddia edenler Kant'ın uzam hakkında söyledikleri arasında hangi noktayı göz önünde bulundurarak bu saptamayı yapmaktadırlar? Kuşkusuz şimdiye kadar dile getirilenler idealizm ve septisizm düşüncesine yol açmak bir yana, tam tersine deneyimlediklerimizi ve bu deneyim sonucunda dile getirdiklerimizi son derece sağlam bir zemin üzerine yerleştirmektedir. Ancak Kant'ın; uzamın mekânı, yani bulunduğu yer hakkında ileri sürdükleri göz önünde bulundurulursa kendisinin neden neredeyse Berkeleyvari bir idealizm ile suçlandığı ortaya konulabilir. Bu mesele aynı zamanda Kant'ın bütün bir felsefesini de ciddi bir şekilde etkilemek durumundadır. Çünkü Kant bütün bir felsefesini neredeyse uzam ve zamana ilişkin düşüncelerinden yola çıkarak oluşturmuştur.

2. Uzamın Mekânı

Genel olarak Kant'ı idealizm ile itham edenler onun uzamı ve zamanı, yani deneyimin iki asli formunu öznenin duyusallığına atfettiğini ileri sürerler. Uzam eğer öznenin bilincinde yer alan bir form ise o zaman nasıl olur da özne kendisinden bağımsız olan objektif bir dünyayı bilebilir? Dahası nasıl olur da bu durumda özne kendi zihin-bilinç küresinin dışına çıkabilir? Çok daha önemlisi eğer uzam öznenin saf aklına ait bir form ise bu durumda özne ortadan kalktığında nesne de, yani deneyim dünyası da ortadan kalkmaz mı ve nesnel bilgi denilen şey bütünüyle imkânsız hale gelmez mi? Bu cevaplar olumlu olarak cevaplanırsa Kant'ın projesi ciddi anlamda tehlikeye girmek durumunda kalır.

Şunu en başta belirtmek gerekir ki, Kant mümkün olan her fırsatta eleştirel felsefesinin bu anlamda bir idealizm olmadığını vurgular. Kant, felsefesini transendental (aşkımsal) idealizm olarak adlandırır ve kendi felsefesini diğer tüm idealist teorilerden ayrı bir konuma yerleştirir. Ancak bunun böyle olup olmadığını değerlendirmek için Kant'ın uzamın mekânı hakkında söylediklerine bakmak gerekir. Daha önce de söylendiği gibi Kant için kendi felsefesindeki dönüm noktası, yani gelenekten kopuş gösterdiğini düşündüğü nokta doçentlik tezidir. Bu eserde Kant uzama ilişkin şunları söyler:

“Uzam objektif ve real bir şey değildir. O ne bir töz, ne bir ilinek ne de bir ilişkidir; o daha ziyade subjektif ve ideal bir şeydir. Uzam, dışsal olarak duyumsanan her şeyi düzenlemek için bir şema olarak yasayla uygunluk içinde aklın kendi doğasından ortaya çıkar.” (Kant 1992b: 397).

Buradaki ifadeyle aslında, Kant'ın meşhur Kopernik devrimi vuku bulmuştur. Kant ile birlikte uzam ne artık Leibniz'de olduğu gibi nesnel arasındaki ilişkiden türeyen bir şey, ne de Newton'da olduğu gibi nesnelardan bağımsız kendi başına olan mutlak ve objektif bir varoluşa sahiptir. Kant'ın bu iki yaklaşımdan da olabildiğince uzaklaştığını görüyoruz. Leibniz'in nesnel arasındaki ilişkilerden doğan ve bu ilişkilere göre şekillenen ve bu anlamda göreceli olan uzam fikri Kant için kabul edilemezdir, çünkü Kant'a göre bu ilişkiler zaten bir uzam tasarımını önceden varsaymak durumunda kalırlar. Dolayısıyla uzam bu ilişkilerin sonucunda ortaya çıkan

bir şey değildir, tam tersine bu ilişkiler ancak uzam sayesinde var olabilirler (Janiak 2009). O halde Leibniz Kant'ın gözünde uzamın, deneyimin kendisine olan önceliğini görememiştir.

Diğer taraftan Newton, atomcu bir varlık anlayışına sahipti. Ancak bu atomlar bir kap görevi gören ve kendilerinden bağımsız olan mutlak bir uzam içinde yer alıyorlardı (Hatfield 2006: 63). Kant, Newtoncu anlamda uzamın mutlaklığını korumakla birlikte, uzamın bütün objektifliğini ortadan kaldırmıştır. Çünkü Kant'a göre uzam artık Newton ve Leibniz'de olduğu gibi nesnenin kendisi ile ilişkili değildir, uzam sadece nesnenin görünüşünü veren öznenin *a priori* ve zorunlu bir dış duyumdur. Dolayısıyla artık uzam Kant'ın yaklaşımı ile birlikte bütünüyle subjektif ve ideal bir görü formuna dönüşür.

Heimsoeth; Kant için bu dönüşümün radikal bir şekilde vuku bulduğunu söyler. Kant'la birlikte artık uzam ile zaman öznenin dışında var olan şeyler olmaktan çıkarlar. Onlar insanın akıl yetisinin biçimleri haline dönüşürler. Uzam Kant'a göre bilen öznde *a priori* olarak hazır bir şekilde mevcut bulunur (Heimsoeth 2007: 81).

Demek ki Kant uzamı, öznenin aklına ait bir form olarak görmektedir. *Saf Aklın Eleştirisi*'nde birçok pasaj bu tezi güçlendirmektedir. Kitabın "Aşkınsal Estetik" bölümü bütünüyle duyusalığın ve görünün formları olan uzam ve zamana ayrılmıştır, orada da Kant uzam ve zamanın öznenin aklına ait formlar olduğunu sık sık vurgular:

"Genel olarak duyusal görünün saf formu ki, içinde bütün görünün çokluğu belirli ilişkilerde sezilir, *a priori* olarak akılda bulunmalıdır [...] Duyuma ait hiçbir olgusal nesne içermese dahi bu saf görüler duyusalığın saf formu olarak aklımızda *a priori* olarak mevcuttur" (Kant 1992a: A20-A21).

Bu pasajlardan da görülebileceği üzere Kant, görünün saf bir formu olarak uzamı aklın bir işlevi olarak değerlendirir. Hatta hiçbir duyusal veriye sahip olmasak bile uzam formunun *a priori* biçimde aklımızda var olacağını ileri sürer. Uzam olsa olsa aklımızın bir özelliği olarak nesnelere uzamda görmemizi ve deneyimlememizi olanaklı kılar (Kant 1992a: B37). Kant bütün olanaklı deneyimin sübjektif temelli olduğunda ısrarcıdır, herhangi bir nesnenin algısı için vazgeçilmez olan uzam tasarımının kaynağı öznenin aklıdır. Dahası Kant'a göre, görü ancak öznenin kendisinde, öznenin formel bir karakteri olarak var olabilir (Kant 1992a: B41). Bütün görünüşlerin formu akılda *a priori* olarak varolur (Kant 1992a: A26/B42).

Tüm bu alıntılardan da anlaşılacağı üzere Kant uzamın ancak özne ile birlikte var olduğunu iddia eder. Tabi bu anlayışın çok daha mühim sonuçları vardır. İlk akla gelecek soru uzamın taşıyıcısı olan özne olmadığında ya da ortadan kalktığında uzama ve uzamda yer alan nesnelere ne olacağıdır. Açıktır ki uzamın taşıyıcısı olan özne ortadan kalktığında uzamın kendisi ve dolayısıyla bütün bir deneyim dünyası ortadan kalkacaktır. Bu anlamda öznesiz bir nesne, ya da Kant'çı ifade ile uzam içinde bir nesneden söz edilemez. Zaten Kant da bunu kabul eder:

Uzamlı varlıklardan ancak bir insanın bakış açısından bahsedilebilir. Eğer öznel koşul terk edilirse, uzam tasarımının kendisi hiçbir şeye karşılık gelmez. (Kant 1992a: B43). Eğer özneyi ya da sadece duyularımızın sübjektif koşulunu ortadan kaldırırsak, uzam ve zamandaki bütün nesnelere ilişkilerini ve hatta uzam ve zamanın kendisi bile kaybolur. (Kant 1992a: A42).

Tüm bu değerlendirmelerden sonra Kant'ın neden idealizm, hatta Berkeleyvari bir idealizm ile suçlandığını anlayabiliriz. Çok açık bir şekilde Kant, deneyimlenen dünyanın öznenin formlarıyla (uzam-zaman) biçimlendiğini ve hayat bulduğunu iddia eder. Akla ait bu iki görü formunun biçimlendiği şey Kant'a göre nesnenin görünüşüdür, nesnenin kendisi değil. Dolayısıyla öznenin bildiği şey sadece kendi uzam ve zaman formuna ait nesnenin görünüşüdür. *Prolegomena*'da Kant tarafından açıkça ortaya konulan iddiaya göre bu görünüşe neden olan şey ise öznenin ve öznenin bilgi formlarından bağımsız bir şekilde var olan ve bilgi konusu yapılamayan *kendinde-şeydir*. *Kendinde-şey* bir şekilde duyularımızı etkileyerek uzam ve zaman formları altında bir görünüşe, görünen bir şeye dönüşür (Kant 1995: 38). Kant'ın *Prolegomena*'da *kendinde-şeye* yüklemiş olduğu bu anlaşılması zor işlev idealizm konusunda Kant'ın birtakım güçlüklerle karşılaşmasına neden olacaktır. Bunu özellikle aşağıda, *Prolegomena*'dan yapılan alıntının yorumunda, görmek mümkün olacaktır.

Genel olarak Kant'ın neden idealist bir düşünür olarak değerlendirildiği son derece açıktır. Kant'ın söyledikleri yorumlanacak olursa sonuç itibarıyla söylenebilecek olan şey, uzamın taşıyıcısı olan özne ortadan kalktığında uzam ve uzamda yer alan deneyim dünyası da ortadan kalkacağıdır ki klasik bir idealistin tavrı da bütünüyle bu yönde gelişmektedir. Dolayısıyla dünya bütünüyle öznenin bir algısına indirgenmektedir. Bu tutum Berkeley'in *esse est percipis*ine oldukça benzemektedir. Bu anlamda Kant'a idealist demekten daha doğal bir yaklaşım olamaz gibi görünüyor. Ne var ki bu söylenenler kadar açık olmayan şey, uzam ile ilgili yukarıdaki alıntılarda belirtilenleri söyleyen Kant'ın neden ısrarla idealist olmadığını iddia etmesidir. Hatta Kant isminin Berkeley ile birlikte anılmasına tahammül dahi edemiyor gibi görünmektedir. Bu anlamda Kant'ın hangi idealizmi niçin reddettiğini ortaya koyan pasajları okumak ve değerlendirmek son derece önemlidir.

3. Kant'ın İdealizmi

Prolegomena'nın 13. kısmının II. notunda aslında Kant'ın idealizm ile ilgili ne düşündüğü çok açık bir biçimde ortaya çıkıyor. Dolayısıyla bu biraz uzun pasajı alıntılanmak ve yorumlamak Kant'ı anlamak adına bir gereklilik ihtiva etmektedir.

“Ama bu görünüşler sadece duyusallığın tasarımları olduğundan, ‘içinde buldukları uzamla birlikte bütün cisimler, bizdeki tasarımlardan başka bir şey sayılmamalıdır ve düşüncelerimizden başka hiçbir yerde de yokturlar’ İşte bu, açıkça bir idealizm değil midir?”

İdealizm, düşünen varlıklardan başka hiçbir varlık olmadığı; görüde algıladığımızı inandığımız diğer şeylerin, sadece, düşünen varlıklarda olan ve aslında kendilerinin dışında bulunan hiçbir nesnede karşılıkları olmayan tasarımlar olduğu savıdır. Buna karşılık ben diyorum ki: şeyler, bizim dışımızda bulunan duyu nesnelere olarak bize verilir; ne var ki, onların kendi başlarına ne oldukları konusunda bilgi sahibi değiliz, sadece görünüşlerini, yani duyularımızı uyararak bizde etkide bulunan tasarımları biliyoruz. Buna göre kuşkusuz itiraf ediyorum ki, bizim dışımızda cisimler bulunmaktadır, yani kendi başlarına ne olduklarını bakımından tamamıyla bilginin dışında kalmakla birlikte, duyusallığımızı etkilemelerinin bize sağladığı tasarımları aracılığıyla bildiğimiz şeyler vardır; biz bunlara cisim adını veririz ki, bu sözcük sadece, bizce

bilinmeyen ama buna rağmen gerçek olan nesnenin görünüşü anlamına gelir” (Kant 1995: 38).

Kant bu pasajda idealizmin merkezinde olan düşünceyi çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. İdealizm Kant'ın da yorumlamış olduğu gibi bütün bir varlık alanının öznenin algısından ibaret olduğunu ileri sürer. Oysa Kant hiçbir şekilde böyle bir savı ileri sürmediğini söyler. Fakat bize göre Kant'ın gözden kaçırdığı şey idealizmin ne olduğu değil, bu idealizm düşüncesine götüren nedenlerdir ki bu nedenler makalenin başında da bahsedilmiş olduğu gibi modern felsefenin en büyük çıkmazını oluşturur. Modern dönemin filozofları, önemli istisnalar (Spinoza ve Wolf gibi) haricinde, kendi sistemlerini çoğunlukla öznenin, daha doğrusu öznenin zihin içeriklerinden yola çıkarak kurarlar ki, Kant da benzer şekilde özne temelli bir felsefe inşa etme çabasında olmuştur. Bu anlamda hakikat ile özne arasında her zaman bu zihin içerikleri, temsiller, ideler, tasarımlar bulunur. Dolayısıyla gerçeklik ile özne arasında her zaman *dolaylı* (temsiller yüzünden) bir ilişki mevcuttur ki, bu da şüphecilğe ciddi anlamda davetiye çıkarır. Bu tasarımlar, gerçekten dış dünyada öznenin bağımsız olarak var olan maddi cisimlerin hakiki görünüşleri midir? Dahası bu tasarımlara, bu maddi cisimler mi neden olur? İşte bu iki soru, Berkeley idealizmine göre tutarlı kalınarak olumlu bir şekilde cevaplanamaz. Çünkü gösterildiği gibi özne ile gerçeklik arasında pek de kapanması kolay olmayan bir boşluk mevcuttur. Bu anlamda bu boşluğu doldurmaya çalışan her teori, şüpheciliğin ciddi tehlikesi altındadır. İşte idealizm bu şüphecilğe düşmemek için bu boşluğu doldurmak yerine bu boşluğu özne lehinde ortadan kaldırmaya çalışır. İdealizm; nesne ile o nesnenin tasarımı arasında hiçbir şekilde bir ayrıma gidilemeyeceğini vurgulayarak var olan tek şeyin tasarım olduğunu ileri sürer. Böylece görüldüğü üzere idealizm aslında bir zorunluluğun sonucunda ortaya çıkmıştır. Özne ile nesne arasında bir türlü kapanmayan boşluğun ortaya çıkardığı şüphecilikten kurtulabilmek için idealizm, nesneyi öznenin algısında eritmiştir. Bu idealizm örneğinin Berkeley'de nasıl hayata geçtiği çok rahat bir biçimde görülebilir. Berkeley, öznenin tasarımı için öznenin bağımsız maddi bir cisim ileri sürmenin neden imkânsız olduğunu çarpıcı örneklerle bize göstermektedir. Ne var ki idealizm şüphecilikten kurtulmak isterken aslında objektif bilgidenden vazgeçmek ve kaçınılmaz bir şekilde birinci şahsın bakış açısıyla yetinmek durumunda kalır.

İşte Kant'a bu konuda getirilebilecek belki de en büyük eleştiri, kendisinin modern geleneği idealizme götüren nedenleri doğru bir biçimde saptayamaması olabilir. Çünkü yukarıdaki pasajda söyledikleri göz önünde bulundurulursa Kant'ın tam da modern filozofların düştüğü tuzağa düştüğü görülür. Kant uzamı ve uzamdaki bütün nesnelere öznenin bir tasarımına indirger ve uzam ile zamanın sadece tasarımlara uygulanabileceğini söyler. Dahası uzam içindeki deneyim dünyası, uzam öznenin bir tasarım olarak yer aldığından, bütünüyle öznenin bir algısı olarak ortaya çıkar. Şimdi bu durumda akla gelen soru Kant'ın bütün bir uzamı özneye atfetmesine rağmen kendisini idealizmden nasıl kurtardığıdır? Kant'ın verdiği cevap *kendinde-şeydir*. Yukarıda alıntılanan *Prolegomena*'daki pasajda söylediği gibi uzam ve zaman içinde yer almasa da, dolayısıyla biz onu bilemesek de, uzam ve zaman *içindeki* duyuşsal algıya neden olan öznenin bağımsız (bu yüzden de uzam ve zamandan da bağımsız) bir cisim vardır. Kant'ın eleştirel felsefesinde bu cisim denilen şeyin diğer adı *kendinde-şeydir*. Kant burada bilinmeyen ama tasarıma neden olacak bir *kendinde-şey* teorisi ileri sürer. Ve işte *kendinde-şeyi* ileri sürerek Kant kendisini solipsizmden kurtardığını ve dış dünyayı

kanıtladığını düşünür. Oysa görüleceği gibi, *kendinde-şey* teorisinin Kant felsefesindeki belirsiz yeri ve içerdiği problemler göz önünde bulundurulsa, dış dünyanın bilgisinin bu kadar rahat bir şekilde *kendinde-şey* düşüncesinden hareketle temellendirilemeyeceği de görülebilir.

Çok daha önemlisi Kant aslında burada farkında olarak ya da olmayarak, modern felsefenin bir türlü kurtulamadığı *dolaylılık* sorunuyla karşı karşıya kalır. Tasarımlarımız için örneğin Locke tarafından öne sürülen maddi neden, Berkeley'in de gösterdiği gibi ciddi bir şüphecilığe ve oradan da idealizme yol açıyorsa, Kant'ın *kendinde-şey* teorisi çok daha açık bir şekilde şüphecilik ve idealizm saldırısıyla karşı karşıya kalır. Kaldı ki her ne kadar felsefi açıdan idealizm tehlikesini barındırsa da Locke gibi empiristler en azından, tasarımlarımızın dış dünyadaki maddi cisimleri temsil ettiğini varsayıyorlardı. Oysa Kant'ın, tasarımlar ve görünüşler için bir neden olarak öne sürdüğü *kendinde-şey*, bütünüyle bilinmez bir şeye göndermede bulunur. Böylece bu durum ve *kendinde-şey* teorisi Kant için çok daha vahim sonuçlar doğurur gibi görünmektedir. *Kendinde-şey*in nasıl olup da algılara kaynaklık teşkil ettiği pek açık değildir. Aslında bu durumda Kant'ın yapar görüldüğü yegâne şey sanki, özne ile gerçeklik arasında kapanmaz olan uçurumu daha da derinleştirmektedir.

Kant felsefesinde öznenin zihin küresi dışında yer alan yegâne şeyin *kendinde-şey* olduğu açıktır. Fakat *kendinde-şey* düşüncesinin bir varsayım olarak Kant'ı nasıl olup da idealizmden kurtardığı pek açık değildir. İdealizm, sübjektif ve evrensel olmayan bilgi vermekle itham edilir. Kant'ın da bu anlamda verebildiği sadece tasarımlar arasında kaynağı öznedeki sübjektif hakikatlerdir. Bu tasarımların asli kaynağı olan *kendinde-şey*e yönelik bilgi Kant tarafından imkânız olarak sunulduğundan, öznenin bağımsız ve bu anlamda objektif olan yegâne şey olan *kendinde-şey* bir muamma olarak kalır.

Kant, öznenin bağımsız bir cisim olarak *kendinde-şey*in varlığını kabul ettiğini söyler. Ancak bunu kabul etmesi felsefi açıdan açıkça pek bir şey ifade etmez gibi görünmektedir. Çünkü kendisi empiristlerin kaçınılmaz bir şekilde düştüğü tuzağa düşmüştür. Tasarım ile tasarımı meydana getiren cisim arasındaki ilişki her daim belirsizlikler içerdiğinden bu yaklaşım daha en başından sallantılı hale gelir. Tasarımdan yola çıktığınızda varmak durumunda olduğunuz yer Schopenhauer'ın çok güzel ifade etmiş olduğu gibi gene tasarımıdır (Schopenhauer 1969: I, 100). Bu zinciri kırmaya çalışmak ve tasarımı tasarımın kaynağına gitmek birçok örnekte görüldüğü üzere önce şüphecilik, daha sonra da bu şüpheciliğin üstesinden gelmek için idealizm ile sonuçlanır.

Fenomen ile *kendinde-şey* ayırımını görememeleri Kant'a göre kendisinden önceki filozofların en büyük hatasıdır. Onun gözünde uzam, kendisine kadar daima nesnenin kendisiyle ilişki içine sokulmuştur. Oysa uzam, kaynağını öznenin aklında bulan ve sadece nesnenin görünüşü ile ilişkili olan *a priori* bir görü formudur. Hata demek ki Kant'a göre uzamı *kendinde-şey*le ilişkilendirmek olmuştur. Sonuç olarak Kant böylece uzamın hakikatin kendisini veren form olarak değerlendirildiğini ve temel çıkmazın bu noktada yattığını düşünür. Filozoflar ona göre bu varsayımın uzamı ya kendi başına mutlak varoluşu olan bir töz, ya da şeyler arasındaki bir ilişki olarak ele almışlardır. Kant her iki görüşü de aşkınsal realizm olarak sınıflandırarak, iki görüşün de eninde sonunda teorik çıkmazlarından dolayı Berkeleyvari bir idealizm ile

sonuçlandığını söyler. Sonuç olarak hem realizm hem de idealizm fenomenlerle *kendinde-şeyleri* birbirine karıştırdığı ve uzamı *kendinde-şeylerle* ilişkili olarak ele aldığı için başarısızlığa mahkûm olmuştur (Kant 1992a: A36-A41)

Şimdi Kant'ın bu iddiasını değerlendirecek olursak, doğrudan ve açık bir biçimde fenomen ve *kendinde-şey* ayrımını yapan kişinin kendisi olduğu doğrudur, fakat sadece kendisinin buna benzer bir ayrım yaptığını söylemek oldukça güçtür. İdeal olan ile real olan arasındaki ayrım Descartes'ten beri farklı şekillerde de olsa yapıla gelmektedir. Bu anlamda filozofların asıl derdi zaten Kant'ın ele aldığı şekliyle fenomenler dünyası ile *kendinde-şey* dünyasını uygun bir şekilde birbirine bağlamak, dahası bu fenomenal dünyanın zeminini oluşturan kendi başına olan real dünyaya ilişkin bilgiyi tahsis etmektir. Ne var ki, yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı bu ilişki hiçbir zaman istenilen şekilde kurulamamıştır. İşte modern felsefenin bu temel çıkmazına uygun bir şekilde Kant, adeta tekrardan ideal ile real olan arasındaki ayrımı, boşluğu onaylayacak bir teori geliştirmiştir. Mesele o halde Kant'ın söylediği gibi fenomen ile *kendinde-şey* arasındaki ayrımın görülememesi değil (çünkü bu ayrım her modern filozof için şu veya bu şekilde mevcuttur), mesele fenomenen *kendinde-şeye* doğru, şüpheliliğe ya da idealizme götürmeyen, uygun bir geçişin bir türlü bulunamamasıdır.

Fakat Kant ısrarla kendi felsefesinin idealizme götürmediğini iddia eder. Hatta “İdealizmin Çürütülmesi” adlı bölümde tez olarak şu ifadeyi ileri sürer: “Kendi varoluşuma ilişkin saf, ama empirik olarak belirlenmiş bilinç, benim dışımda uzamda var olan nesnelere varlığını kanıtlar” (Kant 1992a: B275).

Kant'ın bu ifadesi gerçekten oldukça ilginçtir, “benim dışımda uzamda” derken Kant burada neyi kastetmektedir? Uzamı öznenin aklında yer alan bir form olarak ortaya koyan Kant şimdi de “benim dışımda uzamda” demektedir. Kuşkusuz algılayan özne algıladığı zaman “dışarıda” uzamda nesnelere görecekler, ancak Kant'ın Aşkınsal Estetik'te söylediklerini göz önünde bulundurursak bu uzamın ancak öznenin *a priori* bir tasarımıyla ibaret olduğunu ve sadece nesnenin görünüşünü vereceğini söyleyebiliriz. “Dışarıda uzamda” ifadesi hiçbir şekilde öznenin bağımsız bir uzamı imleyemez, aksi halde Kant'ın Aşkınsal Estetik'te söylediği her şeyi çöpe atmak gerekir. “Dışarıda” ancak öznenin aklında bulunan bir dış duyum formu olan uzamla olanaklıdır. O halde burada yine bir idealizm ile karşı karşıya kalıyoruz.

Kant, “İdealizmin Çürütülmesi”nde zamansal olarak kendi varlığımızın bilincine varmak için uzama ve uzamdaki nesnelere ihtiyaç duyduğumuzu ileri sürer ve böylece idealizmi çürüttüğünü düşünür. Kant bu iddiada haklı olabilir, yani benlik kendi zamansal farkındalığını tecrübe edebilmek için uzamda (dış duyumda) nesnelere algısına ihtiyaç duyar. Dolayısıyla kendi içsel farkındalığımız Kant için uzamdaki nesnelere varlığını zorunlu kılar. Ancak bunun uzamı zorunlu kılması, bu uzamı öznenin bağımsız, mutlak ve objektif bir şey haline dönüştürmez. Uzam olsa olsa ideal ve kaynağını öznenin aklında bulan bir tasarımıdır. Fakat uzam denilen şey öznenin bir tasarımı ise, burada artık “dışarıda” demenin aslında bir anlamı da kalmaz, elbette dışarıda ama yine de öznenin bir algısı olarak.

Her şeyden öte Kant, idealizmi deneyim dünyasını bir fantezi ve yanılsama dünyasına çevirmekle suçlar. Descartes'in problematik idealizmi ile Berkeley'in dogmatik idealizmi buna en iyi iki örnektir ona göre (Kant 1992a: B274).

Aslında bu tutum genel olarak idealizm karşıtı bütün düşünürlerde bulunur. İdealizm deneyim dünyasını bir aldatmacaya çevirmekle suçlanır. Ancak idealizm özünde bununla ilgili değildir, idealizm olgusal dünyayı olduğu gibi korur; sadece bu dünyanın öznenin algısıyla, deneyimiyle koşullandığını ileri sürer. Bu anlamda sadece bu deneyim dünyasına neden olarak ileri sürülen kendi başına var olan “maddi neden” dışarıda bırakılır.

Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'inde yer alan dördüncü Paralojizm'de, yukarıda bahsedilen “bizim dışımızda” ifadesinin ikircikli bir anlamı olduğunu ileri sürer (Kant 1992a: A372).

Dışarıda kelimesi ilk olarak dış duyuma gönderimde bulunur ki, burada uzamda yer alan nesnelere kastedilir. Ancak Kant'ın değişimiyle bu nesnelere uzamda ve zamanda sadece görünüş olarak var olabilirler. Uzamda tasarlanan bu nesnelere dış nesne, zamanda tasarımılanan bu nesnelere iç nesne denir. Ancak uzam ile zaman ancak özneye ait olduğundan bu nesnelere de ancak özne için var olabilirler. (Kant 1992a: A373).

Dolayısıyla “bizim dışımızda” bu anlamda hakiki bir dışarıya değildir, burada dışsallık ancak öznedeki bir dış duyum olarak var olur. Özne elbette nesnelere görünüşlerini kendi dışında algılar, ancak sadece kaynağı kendi aklında olan uzam formu vasıtasıyla. Bu nedenle “dışarıya” ifadesi bu anlamıyla öznenin zihin küresinin dışına çıkamaz gibi görünür.

“Bizim dışımızda” ifadesinin bir başka anlamı daha vardır Kant'a göre. O da öznenin kendisinden ve de tüm algılarından bağımsız olan, dahası bu algılara sebebiyet veren bir *kendinde-şeyin*, ya da Kant'ın diğer bir ifadesi ile söyleyecek olursak *aşkınsal nesnenin* varlığı.

Şimdi bizce asıl araştırılması gereken şey bu aşkınsal nesnenin durumudur. Çünkü Kant'ı idealizmden kurtarabilecek yegâne olgu aşkınsal nesnenin mevcudiyetidir. Uzamı ve dolayısıyla da uzamdaki görünüşleri, tasarımları öznenin algısına atfeden Kant, bu görünüşlerin nedeni olarak bilgisine sahip olamadığımız *kendinde-şeyi* ileri sürer.

Kant aslında uzam içindeki nesnelere gerçek olduklarını kanıtladığını ileri sürdüğü için kendisini idealizmden kurtardığını düşünür. Oysa idealizm zaten ne uzam ne de onun içindeki nesnelere şüphe duymaz. Sadece bunları öznenin algısına atfeder. Kant'ın kendisi de zaten bundan başka bir şey ileri sürmez:

“Ben uzam ve zaman içindeki nesnelere bahsettiğimde, onların hayal ürünü olduğunu söylemiyorum. Fakat ben nesne ile nesnenin görünüşü arasında bir ayrım yapıyorum. Nesnenin görünüşü bir hayal ürünü değil. O önümüzde bir deneyim nesnesi olarak duruyor” (Kant 1992a: B69).

Bu nokta itibarıyla Kant ile idealizm büyük oranda örtüşmektedir. İdealizmin asıl iddiası öznenin bu algısına, deneyimine öznenin bağımsız bir şeyin nedeni olduğu düşüncesidir ki işte artık bu noktada Kant ile idealizm birbirinden ayrılır. İdealizm, öznenin bağımsız bir varoluşu bulunan herhangi bir şeyin öznenin algısına nedeni olduğunu söylemenin hiçbir anlamı sahip olmadığını ileri sürer. Üstelik böyle bir çıkarımın şüphecilikle sonuçlanacağını savunur ve sadece algılarla yetinmemiz gerektiğini iddia eder.

Kant'ın kendisini idealizmden kurtarması için, uzamdaki görüşlere neden olan aşkınsal nesneyi sağlam bir şekilde formüle etmiş olması gerekir. Çünkü modern felsefe geleneğinde görüldüğü üzere tasarım ile o tasarıma neden olan şeyi birbirine bağlamak neredeyse hayati bir mesele haline dönüşmüştür. Birkaç istisna haricinde çoğu filozofta görülebileceği gibi bu bağı sağlayan unsur tanrı fikri olmuştur. Bunu özellikle Berkeley'de görmek mümkündür. Berkeley varoluşu algıya indirger ama biz algılamasak dahi, nesnelerin tanrı tarafından sürekli algılandıkları için bizden bağımsız, yani bizim algımızdan bağımsız ama tanrının algısı olarak da var olduklarını ileri sürer. Ancak felsefenin, girdiği çıkmazdan tanrı fikriyle kurtulmaya çalışması pek de tatmin edici sonuçlar doğurmamıştır. Özellikle Hume, modern felsefenin bu açmazını iyi bir şekilde göstererek, zihinsel tasarımın ötesine geçmenin imkânsızlığını vurgulamıştır. İdealizm adeta bu felsefeye yazılmış kaçınılmaz bir kader gibi musallat olmuştur. Aynı kaderden Kant'ın kendisi de muzdariptir. Berkeley'de tanrının rolünü, Kant'ta aşkınsal nesne (*kendinde-şey*) almıştır. Nasıl ki Berkeley'de nesnelerin varlığı için tanrı garantör bir konuma sahip oluyorsa, Kant için de görüşler kendi varlıklarını aslen aşkınsal nesneye borçludurlar. Berkeley'in çok da sağlam durmayan tanrı fikri ortadan kaldırıldığında saf bir idealizm ile karşı karşıya kalınır ki, Kant bu idealizmi *kendinde-şey* fikrini öne sürerek yenmeye çalışır. Bu anlamda denilebilir ki, Berkeley'in idealizmi *kendinde-şeyleri* kabul etmemesinden kaynaklanmaktadır (Turbayne 1955: 237). *Kendinde-şey* düşüncesi haricinde Berkeley'in idealizmi ile Kant'ın idealizmi oldukça birbirine yakındır. Kuşkusuz Kantçı uzam; deneyimlenemeyen, zorunlu ve *a priori* bir doğaya sahiptir, oysa Berkeley'i uzam daha çok deneyimden çıkarsanan bir kavramdır. Fakat bu farklılıklar, her iki düşünür de uzamı öznenin algısına, tasarımına indirgediğinde ortadan kalkar, çünkü ister zorunlu olsun isterse olmasın uzam bir kere özneye bağlı kılındığında bütün bir deneyim dünyası da özneye kaçınılmazcasına tabi kılınır.

Kant'ın *kendinde-şeylerin* varlığını kabul ediyorum diyerek idealizmden uzaklaşma çabası aslında kendi felsefesi içinde çok da tutarlı bir konuma sahip değildir. Her şeyden önce özne tarafından bilinmeyen, hiçbir kategori altında ve uzam-zaman içinde yer almayan bu *kendinde-şeyin* hangi koşullar altında nesnelerin görüşlerine etki ettiği pek açık değildir. Üstelik böyle bir *kendinde-şeyin* neden varsayılmak zorunda oluşu da çok belli değildir. Görüşlerle yetinmek dururken böyle bir çaba içine giren Kant'ın belki de amacı bu görüşlerin bir şekilde kendi başına var olan hakiki şeylerle ilişki içinde bulunduğunu göstermektir. Dolayısıyla burada Platon'un *idealarına* benzer bir fikir buluyoruz. Platon da deneyim dünyasını temellendirmek için idealar öğretisini ortaya sürmüştü. Buna benzer şekilde Kant da deneyim dünyasını hem bir yandan öznenin *a priori* formlarıyla hem de deneyime kaynaklık teşkil eden *kendinde-şey* düşüncesiyle temellendirme çabası içine girer. Bu anlamda Kant'ın niyeti anlaşılabilir, çünkü sadece öznenin formlarıyla yetinirse Kant subjektif temelli bir bilgi teorisi geliştirmiş olacaktır, oysa Kant bilginin subjektif olduğunu söylese bile, bu bilginin kendi başına varolan nesnelerin (*kendinde-şeylerin*) görüşlerini verdiğini ortaya koyarak objektifliğin de önünü açacaktır. Kant'ın aslında bütün bir felsefesi, *kendinde-şey* fikrine sıkı sıkıya bağlıdır. Bilinmeyen bu *kendinde-şeyin* varlığı hem Kant için objektif bilginin temelini sağlayacaktır hem de Kant'ı Berkeleyvari bir idealizmden de kurtaracaktır. Ne var ki Kant'ın aşkınsal idealizmi buna pek imkân verir gibi görünmemektedir.

Kant'ın en büyük çıkmazlarından birisi, bu deneyim dünyası ile ilişkili olan bilginin bütün formel yanını özneye atfetmesidir. Her ne kadar felsefi bakımdan bu durum adeta devrimsel olarak görülse de Kant bu yaklaşım sonrasında artık *kendinde-şey* ile deneyim dünyasını birbirine bağlayacak tüm malzemeleri kaybetmiş durumdadır. Bu durumu iyi gören düşünürlerden birisi Kant'ın çağdaşı olan Alman filozof Gottlob Ernst Schulze'dir. Kant'ın eleştirel felsefesine yönelik yazılmış harika bir eser olan *Aenesidemus*'da Schulze, Kant'ın bilginin bütün kategorilerini özneye atfettiğini ileri sürer. Bunlardan en önemlisi de nedensellik kategorisidir. Bilen özne sahip olduğu nedensellik kategorisi ile uzam ve zamandaki görünüşleri bir neden-sonuç ilişkisi içinde kavrar. Dahası bu temel kategori deneyim denilen edimin olanağını meydana getirir. Bu kategori adeta deneyimin bir kalıp içerisine girmesini sağlar. Bu kategorinin tek uygulanım alanı fenomenal dünyadır, zaten denildiği gibi fenomenal dünyanın koşullarından biri olarak bu kategori sadece bu alan ile sınırlıdır. Deneyim alanı dışında bu kategorinin hiçbir meşru kullanımı olamaz (Wicks 2007).

Oysa Kant kendi çizmiş olduğu çerçevenin dışına çıkarak, *kendinde-şeyin* algılarımızın gerçek nedeni olduğunu söyler. *Kendinde-şey* duyularımızı etkiler ve özne sahip olduğu kategoriler vasıtasıyla bu *kendinde-şeylerin* bir görünüşü elde eder. Fakat nedensellik Kant'ın da kabul etmiş olduğu gibi eğer sadece tasarımlar arasında bir ilke ise, nasıl olurda fenomenlerin ötesine hatta *kendinde-şeye* uygulanabilir? Buradaki çıkmaz çok açıktır. Nedensellik eğer sadece fenomenler arası bir ilke ise, her tür bilgi kategorisinden bağımsız olan *kendinde-şeyin* fenomene neden olduğu söylenemez (Wicks 2007). Bunu söylemek nedensellik ilkesinin kendisini ihlal etmek demektir. Tüm bunlara rağmen Kant'ın tepkisinin filozofların şimdiye kadar, nedenselliği şeylerin kendilerine atfetmelerine yönelik olması bu anlamda oldukça ironiktir.

Buradaki açmaz tüm gücüyle kendisini göstermektedir. Eğer *kendinde-şey* Kant tarafından fenomenin nedeni olarak ortaya konulamıyorsa, bu ikisi arasındaki ilişki nasıl açıklanacaktır? Bu anlamda Kantçı *kendinde-şeyin* bütünüyle tutarsız bir kavram olarak ortaya çıktığını söyleyen Schulze, Kant'ın böylece objektif bilgiye ilişkin her türlü bilgi olanağını imkânsız kıldığını ileri sürer. Dahası Kant'ın sık sık, *kendinde-şeylerden* bahsettiğini görmekteyiz. Oysa çokluk kategorisi de sadece özneye ait olduğundan bu kategori de ancak yine fenomenal dünyaya ait olabilir. Birçok *kendinde-şeyden* bahsetmenin o halde herhangi bir anlamı yoktur. Durum böyle olduğundan *kendinde-şey* kavramı büsbütün mistik ve anlaşılmasız bir şey olarak karşımıza çıkar (Wicks 2007). Dolayısıyla kendisinin ne olduğunu bilmediğimiz bu şeyin algılarımıza kaynaklık teşkil etmesini açıklayacak bir veriye de sahip olamıyoruz.

Tüm bunlar Kant'ın *kendinde-şey* kavramına bel bağlayarak idealizmden kurtulmaya çalıştığı göz önünde bulundurulursa çok daha önemli hale gelir. Bu kadar problemlili bir kavramın Kant'ı idealizmden kurtardığını söylemek oldukça güçtür. Kant fenomenal dünyayı olabilecek en iyi şekilde tahsis etmiştir, ne var ki bunun sonucunda her ne kadar kabul etmese de idealist bir teori oluşturmak durumunda kalmıştır. Bu anlamda Kant bizce idealizmin, yani öznesiz bir nesnenin var olamayacağını örnekleyen en iyi teorilerinden birisini meydana getirmiştir. Çağdaşlarının kendisine yönelttikleri idealist suçlaması da o halde daha anlaşılır bir hal almıştır. Kant'ın en büyük başarısı en azından fenomenal dünyadaki tutarlılığı göstermesi olmuştur, çünkü Kant'tan önce özellikle de Hume eliyle fenomenal dünyaya ilişkin bilgi bile alışkanlık gibi psikolojik

bir ilkeyle açıklanır olmuştur. Ancak Kant, fenomenal dünyanın tutarlı bir açıklamasını yapabilmek için öznenin *a priori* formlarına yönelmiş ve fenomenal dünyayı bu *a priori* kategorilerle temellendirmiştir. Fakat görüldüğü üzere bunun da bir bedeli olmuştur. Bu teori sonucunda Kant idealizmle, dolayısıyla birinci şahsın bakış açısıyla sonuçlanabilecek bir bilgi teorisi ortaya koymak durumunda kalmıştır. Fenomenal dünyayı kendisinden başka bir şeyle uygun bir biçimde temellendiremeyen Kant'ın bu anlamda objektif, hakiki bilgiye ulaşma çabası önemli ölçüde darbe almıştır.

Kaynakça

BURNHAM, D. and YOUNG, H. (2007) *Kant's Critique of Pure Reason*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

HATFIELD, G. (2006) "Kant on The Perception of Space (and time)" *The Cambridge Companion to Kant and Modern Philosophy*, ed. Paul Guyer, Cambridge: Cambridge University Press.

HEIMSOETH, H. (2007) *Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

JANIAK, A. (2009) "Kant's View On Space and Time", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/kant-spacetime/>

KANT, I. (1992a) *Critique of Pure Reason*, trans. by Norman Kemp Smith, London: MacMillan Press.

KANT, I. (1992b) "On The Form and Principles of The Sensible and The Intelligible World (Inaugural Dissertation)", *Theoretical Philosophy 1755-1770*, trans. and edited by David Walford and Ralf Meerbote, Cambridge: Cambridge University Press.

KANT, I. (1995) *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizîğe Prolegomena*, çev. İonna Kuçuradi-Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

SCHOPENHAUER, A. (1969) *The World as Will and Representation*, Volume I-II, trans. by E.F.J. Payne, New York: Dover Publication.

SCHOPENHAUER, A. (2000) *Parerga and Paralipomena*, Volume I-II, trans. by E.F.J. Payne, Oxford: Clarendon Press.

TURBAYNE, C. M. (1955) "Kant's Refutation of Dogmatic Idealism", *The Philosophical Quarterly*, Vol. 5, No. 20, pp. 225-244. Blackwell Publishing.

WICKS, R. (2007) "Arthur Schopenhauer", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/schopenhauer/#3>